

УДК: 373.31:003.3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЄДНОСТІ ПОНЯТІЙНО-ЛОГІЧНОГО Й ЕМОЦІЙНО- ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПИСЬМА УЧНІВ ПЕРШОГО КЛАСУ

кандидат педагогічних наук, Цєпова І. В.

Харківський національний педагогічний університет, Україна, Харків

У статті узагальнено лінгводидактичні принципи навчання письма молодших школярів, уточнено характеристику принципу єдності понятійно-логічного й емоційно-образного мислення (забезпечення гармонійної двопівкульної діяльності головного мозку учня), схарактеризовано специфіку пізнавального й емоційно-естетичного сприймання дітьми навчального матеріалу, особливості роботи мислення й уяви під час розв'язання графічних завдань. Розкрито прийоми роботи мислення та уяви, єдність яких важлива для формування в першокласників графічної навички письма, наведено конкретні приклади емоційно-образних та ігрових вправ із використанням художніх образів писемних літер.

Ключові слова: лінгводидактичні принципи навчання письма, принцип єдності понятійно-логічного й емоційно-образного мислення, прийоми роботи мислення й уяви, художні образи писемних літер.

кандидат педагогических наук, Цєпова И. В. Реализация принципа единства понятийно-логического и эмоционально-образного мышления в процессе обучения письму учащихся первого класса / Харьковский национальный педагогический университет, Украина, Харьков

В статье обобщены лингводидактические принципы обучения письму младших школьников, уточнена характеристика принципа

единства понятийно-логического и эмоционально-образного мышления (обеспечения гармоничной деятельности двух полушарий головного мозга), охарактеризовано специфику познавательного и эмоционально-эстетичного восприятия детьми учебного материала, особенности работы мышления и воображения во время выполнения графических заданий. Раскрыты приемы работы мышления и воображения, единство которых важно для формирования у первоклассников графического навыка письма, приведены конкретные примеры эмоционально-образных и игровых упражнений с использованием художественных образов письменных букв.

Ключевые слова: лингводидактические принципы обучения письму, принцип единства понятийно-логического и эмоционально-образного мышления, приемы работы мышления и воображения, художественные образы письменных букв.

PhD in Pedagogic, Tseпова I.V. The implementation of the principle of unity of the conceptually-logical and emotionally-creative thinking in the first graders' writing learning process / Kharkov National Pedagogical University, Ukraine, Kharkov.

Linguodidactic principles of teaching first graders writing are generalized, characteristic of principle of unity of the conceptually-logical and emotionally-creative thinking (ensuring of harmonious activity of the two cerebral hemispheres) is clarified, the specifics of children's cognitive and emotionally-aesthetic perception of educational material is characterized, features of thinking and imagination during performing graphics jobs are characterized. Work methods of thinking and imagination, which unity is important for the formation of first graders' graphical skill are revealed. Specific examples of emotionally-creative and game exercises with the using of art letter images are listed.

Keywords: linguodidactic principles of teaching writing, the principle of unity of the conceptually-logical and emotionally-creative thinking, work methods of thinking and imagination, art letter images.

Вступ. Загальновідомо, що уроки письма є найважчими для учнів 1 класів, бо в шестирічних дітей ще недостатньо розвинені дрібна моторика руки й окопір, а формування графічної навички потребує багаторазового прописування елементів літер, окремих букв, складів з урахуванням виду поєднань, слів і речень. Під час навчання письма основний акцент робиться на аналізі елементів літер, зіставленні нових для дітей букв з тими, що були вивчені раніше, порівнянні писемних літер із відповідними друкованими, конструюванні (синтезуванні) букв із набору елементів. Отже, процес формування графічної навички базується на пізнавальному сприйманні, понятійно-логічному мисленні та багаторазовому одноманітному письмі.

Ключові зміни в оновлених програмах початкової школи, затверджені рішенням Колегії МОН від 4 серпня 2016 р., не принесли суттєвого спрощення в навчання письма першокласників. Єдине, що вилучили з вимог до умінь учнів – це пояснення важливості рукописного письма [1, с. 3]. А ще дозволили на першому етапі навчання писати олівцем, а не ручкою, щоб за необхідності можна було виправити графічну помилку. Отже, проблема біоадекватного, здоров'язберігаючого навчання письма першокласників залишається відкритою.

Аналіз наукових джерел показав, що актуальним у навчанні письма першокласників, на думку психологів Ш. Амонашвілі, Л. Виготського, І. Карабаєвої, В. Мухіної, О. Скрипченко та ін., є врахування особливостей розумової діяльності дітей, кожний із компонентів якої насичений для них руховим змістом, образами, переживаннями. Саме тому у становленні графічної навички письма

неабияку роль відіграють естетичне сприймання, уява й емоційно-образне мислення, адже зв'язок із довкіллям у шестирічних першокласників налагоджений завдяки роботі цих домінуючих пізнавальних процесів. Забезпечує такий підхід до навчання письма принцип єдності понятійно-логічного й емоційно-образного мислення.

Формулювання мети статті та завдань. Мета і завдання статті – узагальнити лінгводидактичні принципи навчання письма молодших школярів, схарактеризувати особливості принципу єдності понятійно-логічного й емоційно-образного мислення, а також класифікувати й описати прийоми роботи мислення та уяви у процесі формування в першокласників графічної навички письма за допомогою використання художніх образів писемних літер.

Виклад основного матеріалу статті. Якість сформованості в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок, рівень мовленнєвих здібностей учнів, розвиток їхнього писемного мовлення залежать безпосередньо від ступеня оволодіння дітьми процесом письма. Тому особливого значення набуває система початкового становлення, розвитку й удосконалення в першокласників навички письма.

Проектуючи процес формування графічної навички письма учнів першого класу, слід урахувувати низку лінгводидактичних чинників: 1) природовідповідні принципи навчання; 2) оптимальні методи навчання, прогресивне методичне забезпечення; 3) доцільні прийоми формування графічної навички.

Аналіз напрацювань таких науковців, як Н. Агаркова, М. Вашуленко, І. Кирей, М. Кучинський, О. Прищеп, В. Трунова, М. Чабайовська та ін., підтверджує, що підґрунтям методики навчання письма, як і будь якої навчальної методики, є принципи навчання, що відображають закономірності навчального процесу, регулюють

діяльність учителя й учнів, зберігають своє загальне значення в навчанні на всіх його етапах, відбивають у своєму змісті фундаментальні закономірності навчання, усталені залежності його результатів від умов організації.

Сучасні методисти, творчо використовуючи загальнопедагогічні принципи у процесі навчання письма дітей, цілком закономірно керуються і специфічними лінгводидактичними принципами формування навички письма в учнів. Аналіз наукових праць дає можливість узагальнити власне методичні принципи навчання письма, котрі виконують роль спрямовуючих положень під час проектування технології формування графічної навички першокласників. До них належать:

1. Принцип паралельного навчання читати й писати.

Українське письмо є звуко-буквеним. Навичка письма полягає в умінні кодувати звуки мовлення відповідними буквами (друкованими і писемними), а навичка читання, навпаки, – перекодувати букви в позначувані ними звуки мовлення. Ці процеси протікають успішніше, якщо вони взаємопов'язані. Тому оволодіння учнями першого класу читанням і письмом здійснюється не роздільно, а паралельно (синхронно).

2. Принцип цілісного підходу до навчання письма.

Зазначений принцип реалізується на двох рівнях. Першому рівню відповідає єдність формування графічної навички з розвитком писемного мовлення. При цьому графічні уміння ніби вмонтовуються в цілісну мовленнєву діяльність учня й, поступово формуючись у ній, набувають усіх тих якостей, які можуть обслуговувати розширений виклад думок. Другий рівень пов'язаний з технікою письма й обумовлений закономірностями формування рухової навички. Згідно з цими закономірностями руховий акт, яким є письмо, – це цілісне

(синтезоване, інтегроване) перцептивно-моторне утворення. Звідси випливає, що продуктивний шлях формування графічної навички полягає не в послідовності засвоєння учнями окремих елементів і окремих букв, а в засвоєнні цілих графічних комплексів, характерних для письма.

3. Принцип поелементно-цілісного вивчення рукописних літер. Процес відтворення букв на папері реалізується на основі рухових елементів. Учень не просто зображує сприйняті зором елементи, а вправляється в накресленні частин графем, котрі являють собою відносно закінчені рухи і тому не викликають суперечності у природному ході руки під час зв'язного письма. Поелементно-цілісне вивчення писемних літер об'єднує процес аналізу й окремого зображення елементів під час ознайомлення учнів з буквами й цілісне написання букв та їхніх комплексів (складів і слів).

4. Принцип одноваріантного (стабільного) накреслення літер. Такий підхід до навчання письма обумовлений закономірністю формування рухової навички, що реалізується ідентичністю форми й послідовністю зображення букв, повторюваністю й однаковістю рухів. Одноваріантне накреслення писемних літер дозволяє попередити небажане переучування дітей під час переходу від одного варіанта накреслення до іншого, тобто уникнути перебудови сформованої навички письма.

5. Принцип логічного групування писемних букв. Дане положення використовується в післябукварний період навчання письма і дозволяє за короткий час цілеспрямовано і систематично продовжити формування в пам'яті учнів чітко диференційованих зорово-рухових образів рукописних літер. Це призводить до попередження в письмі дітей графічних помилок і тим самим закладає міцні основи з вироблення автоматизованої графічної навички.

Останнім часом у методиці формування навички письма все активніше розробляється і вводиться у шкільну практику **принцип єдності понятійно-логічного й емоційно-образного мислення** (за Д. Ельконіним), тобто принцип забезпечення гармонійної двопівкульної діяльності головного мозку учня у процесі пізнання. Він реалізується у взаємозв'язку із загальнодидактичним принципом емоційності навчання, котрий забезпечує підкріплення емоційним контактом нерозвинених пізнавальних можливостей шестирічних дітей і розвиток внутрішніх мотивів на засадах взаємної творчості вчителя й учнів, а також принципом наочності, який сприяє інтеграції образного і логічного компонентів процесу навчання.

Як зазначає О. Скрипченко, під час сприймання інформації в дитини «активізується наочно-дійова форма мислення, потім додається образна і нарешті – понятійно-логічна» [2, с. 23]. Така тріада мислення забезпечує переробку чуттєвої інформації та її узагальнення у складних навчальних схемах. А тому розвиток емоційно-образного і понятійно-логічного мислення в їхньому органічному взаємозв'язку – одна з визначних умов формування графічної навички як основи розвитку писемного мовлення.

Успішному засвоєнню інформації, зокрема конфігурації та процесу написання літер, способів їхнього поєднання тощо, сприяє активний творчий підхід, тобто глибока творча діяльність, що базується на переживаннях від сприйнятого оточення. І чим насиченішими будуть ці переживання, тим значнішою виявиться ефективність процесу навчання письма. Тому ефективно впливати на формування графічної навички письма першокласників потрібно шляхом створення умов для розвитку як пізнавального, так і естетичного сприймання, а також завдяки поєднання понятійно-логічного мислення з емоційно-образним та роботою уяви.

У процесі **пізнавального сприймання** відображаються та фіксуються суттєві якості об'єкта, що спостерігається, При цьому в першу чергу відображаються ті властивості, котрі надають об'єкту значущості. Таке споглядання не викликає емоційного ставлення.

Складовими пізнавального сприймання рукописного матеріалу (буква, склад, слово, речення), які необхідно розвивати в учнів першого класу, є:

1) спостережливість, що виявляється у здатності самостійно виділяти об'єкт сприймання серед інших;

2) уміння висловити інформаційне судження про об'єкт та його істотні об'єктивні властивості.

Важливо, що для активізації **понятійно-логічного мислення** під час пізнавального сприймання необхідно створювати проблемні ситуації, наслідком розв'язання якої стають продукти мислення – судження, поняття, умовиводи.

Під час формування в першокласників графічної навички письма використовуються такі прийоми роботи мислення:

- аналіз – розчленування речень на слова, слів на склади, складів на букви, букв на елементи; абстрагування окремих сторін чи аспектів названих частин;
- синтез – процес поєднання елементів у букви, літер у склади, складів у слова, слів у речення;
- порівняння – пізнання літер через встановлення їхніх спільних та відмінних ознак; зіставлення схожих писемних букв, порівняння писемних літер з відповідними друкованими;
- узагальнення – визначення елементів, спільних для декількох писемних літер, об'єднання букв у групи за спільним елементом.

Залучення до пізнавального сприймання й відтворення форми букв на уроках письма викликає в першокласників певні ускладнення.

Шестирічні учні ще не в змозі зосередити довільну увагу на розглядуваному, не вміють аналізувати складові елементи і не знають специфічної термінології. Такі недоліки повинні компенсуватися підключенням естетичного сприймання з опорою на добре розвинені в дітей емоційно-образне мислення й уяву.

У процесі **естетичного сприймання** дитина не може втриматися від емоційної оцінки об'єкта, відповідно до власного бачення, потреб, інтересів, бажань. Таке сприймання супроводжується проявами радості, здивування, милування, захоплення, які зовні виявляються в міміці, рухах, жестах, висловлюваннях. Крім того, естетичному сприйманню притаманне прагнення привернути увагу іншої людини до предметів, що справили враження, згадування про об'єкти через певний час.

Для підключення **емоційно-образного мислення** під час естетичного сприймання необхідно створювати невизначену проблемну ситуацію, у результаті якої за допомогою почуттів та емоцій виникає певним чином організована система образів в уяві дітей.

Під час формування в першокласників графічної навички письма використовуються такі прийоми роботи уяви:

- аглютинація (від грецького – «склеювання») – поєднання різних у повсякденному житті непоєднаних якостей, частин;
- типізація – виділення істотного, повторюваного в однорідних образах;
- гіперболізація – характеризується збільшенням або зменшенням предметів, а також заміною окремих частин;
- підкреслення – акцентування якоїсь частини образу чи певної властивості;
- літота – зменшення характеристик об'єкта;

- схематизація – окремі уявлення зливаються, відмінності згладжуються, а риси подібності виступають чітко [3, с. 152].

Реалізація принципу єдності понятійно-логічного й емоційно-образного мислення можлива за умов дотримання доброзичливого тону спілкування, поваги до особистості кожного учня, наявності оптимістичного настрою, оскільки, за твердженням Ш. Амонашвілі, «лише сприйняте емоційно засвоюється глибоко і надовго, стає особистісно значущим» [4, с. 77].

Крім того, успіх утілення зазначеного принципу в навчання письма учнів 1 класу залежить від наявності й використання цікавих, дидактично доцільних вправ. Саме з цією метою до кожної малої та великої писемної літери української абетки І. В. Цеповою, Н. В. Звірковою були розроблені художні образи – «малюнки тварин, рослин та інших предметів, створені на основі накреслення букви» [5, с. 57]. Такий образ літери є естетичною категорією і від категорій понятійно-логічного мислення відрізняється живою безпосередністю. А тому художній образ літери можна назвати продуктом художньої творчості, який характеризується особливою здатністю естетичного впливу на учнів та є конкретно-чуттєвим утіленням певної мети художнього задуму.

Для поступового переходу від ігрового відтворення букв до використання графічних знаків у писемному мовленні використовуються різноманітні види художніх образів літер: букви в малюнку, образ-супутник, асоціативний образ, домальовані букви, буквочоловічки, буквений орнамент тощо. Основними прийомами роботи з ними є аналіз готового художнього образу або створення власного під керівництвом учителя чи самостійно, а також використання ігрових графічних вправ, упорядкованих на основі художніх образів писемних літер. При цьому провідними методами

навчання письма залишаються аналітико-синтетичний, лінійний, тактовий, копіювальний, генетичний і метод Карстера, прийоми роботи яких «повинні не протиставлятися, а розглядатися як взаємопов'язані способи навчання, що разом складають систему», оскільки для формування графічної навички в учнів «важливим є не стільки розмежування методів і прийомів, скільки підпорядкування їх результату у вигляді дидактичних завдань» [6, с. 184].

Продемонструємо за допомогою порівняльної таблиці єдність понятійно-логічного й емоційно-образного мислення у букварний період навчання письма учнів 1 класу.

Таблиця 1

Поєднання аналітико-синтетичних та художньо-образних та ігрових прийомів роботи у процесі навчання письма першокласників

Види мислення	
понятійно-логічне	емоційно-образне
1. Сприймання цілісної форми писемної літери.	
<ul style="list-style-type: none"> • мовчазне зосереджене розглядання таблиці з написаною буквою, запам'ятовування її конфігурації; • упізнавання нової літери серед інших букв, цифр або фігур; 	<ul style="list-style-type: none"> • радісне привітання казкового буквочоловічка; захоплене відкриття того, що буква красива, весела тощо; • виконання ігрових вправ «Буква сховалася», «Фотограф», «Пильне око», «Жучок-буквоїд», «Плутанка», «Клубочок», «Хмарки»;
2. Аналіз складових елементів букви.	
<ul style="list-style-type: none"> • аналіз елементів поданої писемної літери; • запис виокремлених елементів на дошці і в зошиті; 	<ul style="list-style-type: none"> • «перетворення» букви на художній образ, домальовування з урахуванням форми кожного елементу; • виконання ігрових вправ «Буква розсипалася», «Чарівний вогник», «Конструктор», «Снайпер»;
3. Порівняння писемної літери з відповідною друкованою.	
<ul style="list-style-type: none"> • загальне порівняння конфігурації літер, віднесення 	<ul style="list-style-type: none"> • привітання старшої «сестрички» – друкованої букви, розглядання і

<p>до однієї з груп (однакові, схожі, різні);</p> <ul style="list-style-type: none"> • уточнення відмінностей майже однакових букв (відрізняються тільки нахилом); • уточнення відмінностей писемних букв, схожих на відповідні друковані (нахил, заокруглення, плавність ліній); • порівняння різних за конфігурацією писемних і відповідних друкованих літер (особливості форми кожної, невідповідність кількості елементів); 	<p>порівняння буквочоловічків;</p> <ul style="list-style-type: none"> • образи майже однакових букв – «сестрички-близнючки»; • образи схожих і різних букв – виконання ігрових вправ «Слухай – уявляй», «Казкові перетворення», «Незвичайні пригоди»;
<p>4. Зіставлення нової букви з подібними писемними.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • порівняння писемних букв, виділення спільних елементів і відмінностей: <ul style="list-style-type: none"> - кількість однорідних елементів, - розмір елементів, - місце розташування; - дзеркальність зображення та ін.; 	<ul style="list-style-type: none"> • знайомство з «подружками» – іншими писемними буквами, розглядання і порівняння буквочоловічків; • виконання ігрових вправ з художніми образами «Шашки», «Лісові мешканці», «Квітка і метелики», «Лупа», «Стрілочки»; • розв'язання графічних прикладів;
<p>5. Усвідомлення виду поєднань писемних букв у складах.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • верхнє поєднання – якщо друга буква починає писатися від верхньої лінії робочого рядка, тоді з'єднувальний елемент першої букви ведеться до верхньої лінії робочого рядка; • середнє поєднання – якщо друга буква починає писатися у середині робочого рядка або містить у своєму складі овал чи правий півовал, тоді з'єднувальний елемент першої букви ведеться до середини робочого рядка; • нижнє поєднання – якщо друга буква починає писатися трохи вище нижньої лінії 	<ul style="list-style-type: none"> • ознайомлення з видами поєднань літер через їхні художні образи: <ul style="list-style-type: none"> - верхній з'єднувальний елемент букви о – «вії ляльки»; - нижнє поєднання літер л, м, я – «хвилька»; • виконання ігрових графічних вправ «Хвостики», «Знайди пару»;

<p>робочого рядка, тоді з'єднувальний елемент першої букви пишеться коротким і закінчується також трохи вище нижньої рядкової;</p>	
<p>6. Запис слів з вивченою буквою.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • читання слова; • уточнення значення, введення в контекст; • поділ слова на склади, називання цих складів по черзі; • зразковий запис слова на дошці вчителем; • запис слова учнями в зошиті; • перевірка написаного; 	<ul style="list-style-type: none"> • використання емоційно-образних вправ «Буква – малюнок», «Пиши – малюй»; • виконання ігрових графічних вправ «Візерунки», «Відгадай – запиши», «Шифрувальники», «Пазли», «Одне – багато», «Хто більше?» • розв'язання графічних прикладів;
<p>7. Запис речення з вивченою буквою.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • читання речення; • обговорення змісту прочитаного; • уточнення значення незнайомих, незрозумілих слів; • визначення кількості слів у реченні, називання кожного слова по черзі; • уточнення того, як пишеться перше слово в реченні, які ще слова пишуться з великої літери, який знак стоїть у кінці речення; • запис речення з орфографічним промовлянням або під диктовку вчителя; • перевірка написаного. 	<ul style="list-style-type: none"> • використання емоційно-образної вправи «Малюнок – слово»; • виконання ігрових графічних вправ «Розірви ланцюжок», «Речення розсипалося», «Зайва літера», «Слухай – пиши».

Ознайомитися з набором художніх образів усіх великих і малих писемних літер української абетки, котрі супроводжуються дидактичними казками й віршами, а також описом емоційно-образних та ігрових графічних вправ з методикою проведення можна за методичним посібником, який у найближчий час планується до друку видавництвом «Ранок» (Харків).

Висновки. Таким чином, сучасне якісне навчання першокласників потребує врахування особливостей психічного та фізіологічного розвитку дітей, забезпечення природовідповідної єдності понятійно-логічного й емоційно-образного мислення та опори на добре розвинуту в дітей цього віку уяву, оскільки лише сприйняте емоційно та образно засвоюється учнями глибоко і надовго, стає особистісно значущим.

Процес формування графічної навички в учнів 1 класу, як і все навчання, має бути насиченим для дітей руховим змістом, образами, емоційними переживаннями. Під час навчання письма в дітей необхідно активізувати не тільки понятійно-логічну форму мислення, а й емоційно-образну. Такий органічний взаємозв'язок – одна з визначних умов ефективного формування графічної навички, оскільки недостатньо розвинені пізнавальні можливості потребують підкріплення емоційним контактом, що забезпечує розвиток внутрішніх мотивів навчання на засадах взаємної творчості вчителя й учнів.

Література:

1. Горбачов С. *Опис ключових змін до оновлених програм початкової школи, затверджених рішенням Колегії МОН від 4 серпня 2016 р.* / С. Горбачов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/ssuser 9b9413/ ss-65082371>
2. Скрипченко Н.Ф. *Проблема навчання дітей шестирічного віку* / Н.Ф. Скрипченко, О.В. Скрипченко // *Початкова школа*. – 1970. – № 3. – С. 22.
3. Сергєєнкова О.П. *Загальна психологія: навчальний посібник* / О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка. – К.: ЦУЛ, 2012. – 296 с.

4. Амонашвили Ш.А. В школу – с шести лет / Ш.А. Амонашвили. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.
5. Цепова І.В. Готуємося до уроків навчання грамоти (письмо) / І.В. Цепова. — Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. — 160 с.
6. Цепова І.В. Методи і прийоми навчання письма: історія і сучасність / І.В. Цепова // Науковий огляд. – 2015. – №8 (18). – С.174–185.

References:

1. Horbachov S. Opys klyuchovykh zmin do onovlenykh proham pochatkovoyi shkoly, zatverdzhenykh rishennyam Kolehiyi MON vid 4 serpnya 2016 r. / S. Horbachov [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.slideshare.net/ssuser9b9413/ss-65082371>
2. Skrypchenko N.F. Problema navchannya ditey shestyrichnoho viku / N.F. Skrypchenko, O.V. Skrypchenko // Pochatkova shkola. – 1970. – № 3. – S. 22.
3. Serheyenkova O.P. Zahal'na psykholohiya: navchal'nyy posibnyk / O.P. Serheyenkova, O.A. Stolyarchuk, O.P. Kokhanova, O.V. Pasyeka. – K.: TsUL, 2012. – 296 с.
4. Amonashvyly Sh.A. V shkolu – s shesty let / Sh.A. Amonashvyly. – M.: Pedahohyka, 1986. – 176 s.
5. Tsepova I.V. Hotuyemosya do urokiv navchannya hramoty (pys'mo) / I.V. Tsepova. — Kharkiv: Vesta: Vyd-vo «Ranok», 2008. — 160 s.
6. Tsepova I. V. Metody i pryomy navchannya pys'ma: istoriya i suchasnist' / I.V. Tsepova // Naukovyy ohlyad. – 2015. – №8 (18). – S.174–185.